

Araştırma Makalesi

1770-1790 Yılları Arasında Osmanlı Yelkenli Donanması ve Avrupa'daki Konumu

Enes Depe*

(ORCID: 0000-0002-1086-4086)

Makale Gönderim Tarihi

08.01.2024

Makale Kabul Tarihi

07.02.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Depe, E., "1770-1790 Yılları Arasında Osmanlı Yelkenli Donanması ve Avrupa'daki Konumu", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Mart 2024): 202-238.

APA: Depe, E. (2024). 1770-1790 Yılları Arasında Osmanlı Yelkenli Donanması ve Avrupa'daki Konumu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 202-238.

Öz

Osmanlı donanması, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz'in ve Avrupa'nın önde gelen donanmalarından biri olmuş ve 20. yüzyıla kadar bu durum devam etmiştir. Ancak Osmanlı donanmasının sayısal büyüklüğü hakkında sınırlı sayıda araştırma yapıldığından, bu donanmayı diğerleri ile doğru bir zeminde kıyaslamak çoğu dönem için mümkün olmamıştır.

Bu araştırmada, 1770-1790 yılları arasında Osmanlı donanmasının envanterine giren tüm yelkenli savaş gemilerinin tespiti üzerinden bir mukayese denemesine girişilmiştir. Beş yıllık periyotlar halinde Osmanlı donanmasının yıllara göre mevcudu ve gemi edinme potansiyeli açığa çıkarılmıştır. Detaylı şekilde bilinen Osmanlı gemileri, Avrupa donanmalarının yelkenli gemileri ile mukayese edilmiştir.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kaptanıderyalık dönemi olan 1770-1790 yılları arası, aynı zamanda Osmanlı donanmasının bir değişim ve dönüşüm geçirdiği

* Dr. Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, edepe@anadolu.edu.tr.

Ph.D. Res. Assist., Anadolu University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

periyot olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm donanma envanterine yansıdığı gibi, Osmanlı donanmasının kompozisyonu Avrupa donanmaları ile kıyaslanmıştır. Daha önce denenmemiş olan bu yöntem sayesinde, Osmanlı donanmasının Avrupa donanmaları arasındaki itibari konumunu tespit etmek de mümkün olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı donanması, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, 18. yüzyıl, denizcilik tarihi, yelkenli gemiler.

The Ottoman Sailing Navy and Its Position in Europe Between 1770-1790

Abstract

The Ottoman navy became one of the leading navies of the Mediterranean and Europe since the second half of the 15th century, and this situation continued until the 20th century. However, since limited research has been done on the numerical size of the Ottoman navy, it has not been possible to compare this navy with others on an accurate basis for most periods.

In this research, a comparison attempt was made by identifying all sailing warships that entered the inventory of the Ottoman Navy between 1770 and 1790. In five-year periods, the size of the Ottoman navy and its ship acquisition potential were revealed. Ottoman ships, known in detail, have been compared with the sailing ships of European navies.

The period between 1770 and 1790, during which Algerian Gazi Hasan Pasha was the captain pasha, was also a period in which the Ottoman navy underwent a change and transformation. This situation was reflected in the naval inventory, and the composition of the Ottoman navy was compared with European navies. Due to this method, which has not been tried before, it is possible to determine the numerical position of the Ottoman navy among European navies.

Keywords: Ottoman navy, Algerian Gazi Hasan Pasha, 18th century, maritime history, sailing ships.

Giriş

1718'de Venedik ile son bulan harbin ardından denizlerde uzun bir barış dönemine giren Osmanlılar için, donanma nispeten âtıl bir pozisyona düşmeye başlamıştır. 1733 yılında yapılan bir düzenleme ile kalyon mevcudu, her yıl Akdeniz'e sefere çıkacak 10 kalyona ilave olarak aynı sayıda Tersâne'de kalacak kalyonlarla 20 adet olarak belirlenmiştir.

1769 yılına dek Osmanlı donanmasında kalyon mevcudu 20 kalyon civarında seyretmiştir.¹ Ancak bu tarihte Rus donanmasının Akdeniz'e girmesi ve Çeşme'de donanmanın en önemli unsurunun kaybedilmesi ile, mevcut deniz gücünün yetersizliği ortaya çıkmıştır².

1770 yılının ilk yarısında Sinop, Midilli ve Rodos tezgâhlarında inşa edilmeye başlanan kalyonlar³ ile güçlendirilmeye çalışılan Osmanlı donanması, aynı yıl Çeşme'de gerçekleşen yenilginin ardından çok daha fazla sayıda savaş gemisine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Ancak Rusya ile savaşın 1774'e kadar devam etmesi, bu ihtiyacı karşılamamanın önünde önemli bir engel olmuştur.

Osmanlı donanmasının 1770-1790 yılları arasında hem mevcut gemilerinin hem de bu dönemde envantere eklenen yelkenli savaş gemilerinin sayısını gösteren aşağıdaki tablo ve grafikler, özellikle deplasman tonajı⁴ hesapları açısından tahmin üzerine verilmiştir. Yakın zamanda yapılan bir çalışmada ilgili yıllar arasında Osmanlı donanması envanterine giren tüm yelkenli gemilerin temel özellikleriyle birlikte tespit edilmiş olması bu araştırmayı mümkün kılmıştır. Elde edilen veriler, beş yıllık periyotlar halinde mevcut gemiler ve envantere katılan gemiler olmak üzere iki ayrı sınıflamada incelenmiştir. Osmanlı donanmasına dair tüm hesaplamalar için %10 civarında bir hata payı saklıdır. Batı donanmalarına dair veriler genel itibariyle Jan Glete'ten alınmıştır.⁵ Donanma envanterinde mevcut olsalar dahi, ağırlığı 300 deplasman tonajının altında kalan yelkenli gemiler tablolara ve grafiklere dahil edilmemişlerdir.

1770-1775

Çeşme Savaşı'nın hemen ardından Osmanlı donanmasında kalan yelkenli savaş gemilerinin sayısı 11'i kalyon olmak üzere 17 adettir (Tablo 1). Osmanlı donanmasının 18. yüzyılın başında dahi 27 kalyon

¹ Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, İstanbul, 2011, s. 45-46, 87.

² Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara, 2001, s. 24-25.

³ Aydın, *a.g.e.*, s. 72-73.

⁴ Deplasman tonajı, gemilerin yüklü haldeki ağırlıklarını belirtmektedir.

⁵ Jan Glete, *Navies and Nations: Warships, Navies and State Building in the Europe and America, 1500-1860*, c. 2, Stockholm, 1993, s. 553-698.

olduğu hatırlanacak olursa, 1770 yılının Osmanlı donanmasının 18. yüzyılı için dip noktası olduğu ortaya çıkar.

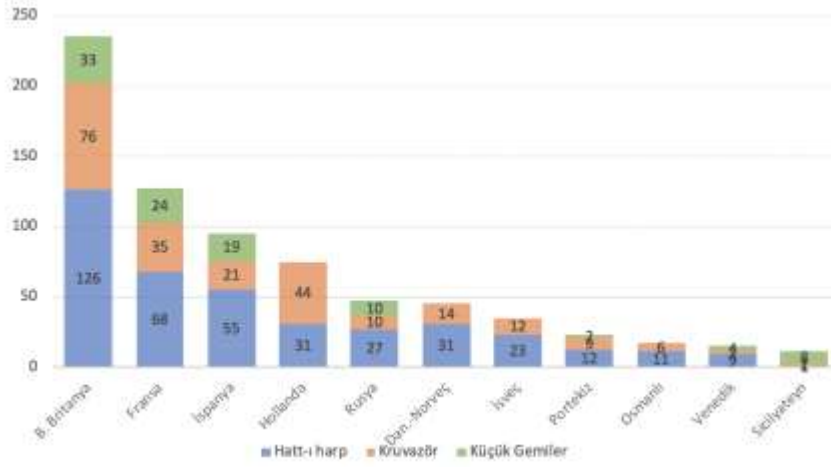
1770 Ağustos-Aralık ayları arasında Osmanlı donanmasının yalnızca bir adet üç ambarlı kalyonu bulunmaktadır. Bunun dışındaki en büyük gemiler iki adet 51 zirâ (38,7 m.) uzunluğundaki kalyonlardır. Kalan sekiz kalyon ise ağırlıkları 1.000 deplasman tonajının üzerine ancak çıkabilen 41,5 ilâ 47,5 zirâ (31,5–36 m.) arasında uzunluğa sahip *sağır kalyon* türünden gemilerdir. Kruvazör sınıfı içerisinde ağırlığı 1.000 tona ulaşan bir gemi bulunmazken, bir adet *kebir* tombaz ve son olarak bir adet pergandi bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: 1770 Yılında Osmanlı Donanmasının Mevcut Yelkenli Gemileri⁶

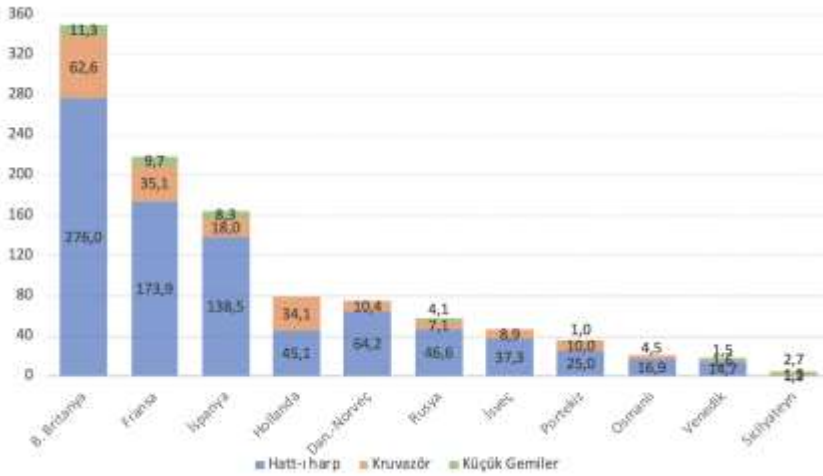
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	11	64,7%	16.850	1.532	78,9%
3.501-4.000	1	5,9%	3.800	3.800	17,8%
2.001-2.500	2	11,8%	4.200	2.100	19,7%
1.001-1.500	8	47,1%	8.850	1.106	41,5%
Fırkateyn	6	35,3%	4.500	750	21,1%
501-1.000	5	29,4%	4.100	820	19,2%
300-500	1	5,9%	400	400	1,9%
Genel Toplam	17	100,0%	21.350	1.256	100,0%

1770 yılında Osmanlı donanması, yelkenli savaş gemisi mevcudu açısından 17 gemisiyle Avrupa donanmaları arasında 9. sıraya düşmüştür. Yelkenlilerinin 21.350 tona ulaşan toplam ağırlığı ile Osmanlı donanması, deplasman tonajı bakımından da Portekiz donanmasının ardından 9. sırada gelmektedir (Grafik 1 ve 2).

⁶ DTA, TRS. d. 15; Depe, a.g.t., Ek 1.

Grafik 1: 1770 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 2: 1770 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

Büyük ölçüde Rusya ile savaşın olduğu 1771-1775 yılları arasında, gerek Rusların engellemeleri ve gerek savaşın sebep olduğu diğer lojistik sorunlardan ötürü, Osmanlı donanması önemli bir ilerleme kaydedememiştir. Bu yıllar içinde, taşra tezgâhlarında yalnızca Sinop'ta inşaları tamamlanan 51 zirâlık (38,7 m.) iki kalyon donanmaya katılmış, 1773'te tamamlanan 55 zirâlık (41,7 m.) *Ankâ-yı Bahrî* kalyonu ise yeni sancak gemisi olmuştur. Donanma mevcudunu hızla arttırılabilmek adına, ancak 6. derecede yelkenli kabul edilebilecek olan birkaç yüz tonluk pergandiler, inşa ve satın alım şeklinde hizmete girmişlerdir (Tablo 2). Yelkenli filonun üçte ikisinin pergandi türünde gemilerden oluşmasından ötürü, bu yıllardaki Osmanlı donanması genel itibariyle bir "pergandi donanması" görünümündedir.

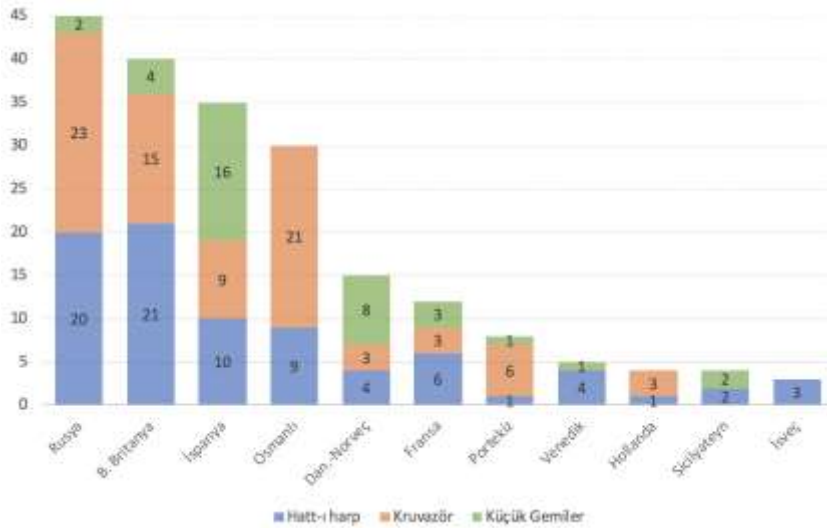
Tablo 2: 1771-1775 Yılları Arasında Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemileri⁷

Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	9	30,0%	17.800	1.978	55,9%
2.501-3.000	1	3,3%	2.600	2.600	8,2%

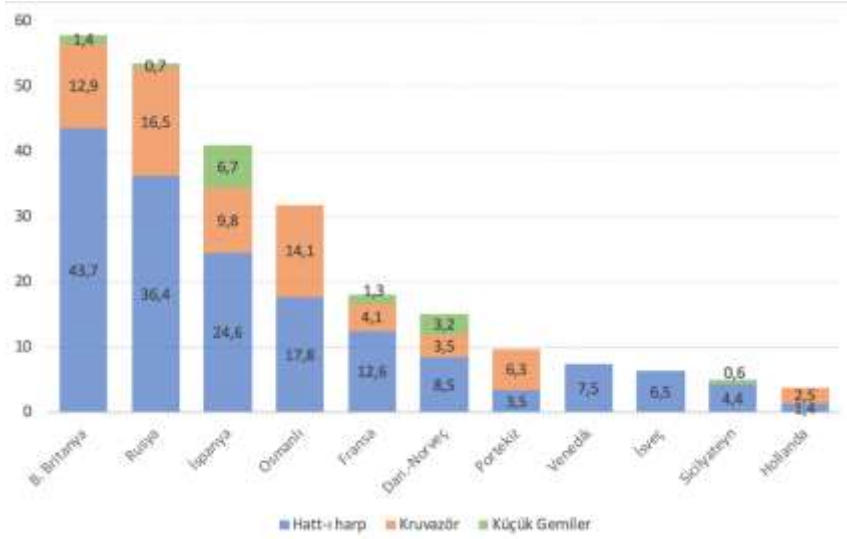
⁷ DTA, TRS. d. 19, s. kapak, 72-74, 157; TRS. d. 23, s. 2, 26, 108, 124, 138; TRS. d. 27, s. 59, 79; TRS. d. 31, s. 2, 3; TRS. d. 34, s. 3, 24-25, 73; TRS. d. 37; BOA, D. BŞM. TRE. d. 15042, s. 4; D. BŞM. TRE. d. 15051, 15052; MAD. d. 3014, s. 52; MAD. d. 10384, s. 193; MAD. d. 2925, s. 204, 206; MAD. d. 3988, s. 226, 227; MAD. d. 10390, s. 179; MAD. d. 10391, s. 190; MAD. d. 10395, s. 196; MAD. d. 10412, s. 206; KK. d. 5726, s. 10; C. BH. 2116, 2767, 2916, 3953, 4034, 4041, 4691, 6050, 7200, 7261, 7875, 9065, 9337, 9342, 9564, 10176, 10636, 10811, 10920, 11160, 11194, 11612, 11813, 11840, 11949; C. AS. 47347; Müellifi Meçhul Bir Rûznâme: Osmanlı – Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774), (Haz. Süleyman Göksoy), İstanbul, 2016, s. 34, 37-38, 75; Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz. Mücteba İlgürel), Ankara, 1994, s. 299; *Taylesânîzâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, (Haz. Feridun M. Emecen), İstanbul, 2003, s. 115; Muharrem Saffet Çalışkan, (*Vekâyi'nüvis*) *Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahliili (1182 – 1188 / 1768 – 1774)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 174; Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, Ankara, 2020, s. 448; Rif Winfield, Stephen S. Roberts, *French Warships in the Age of Sail 1626-1786: Design, Construction, Careers and Fates*, Barnsley 2017, s. 148.

2.001-2.500	6	20,0%	12.850	2.142	40,3%
1.001-1.500	2	6,7%	2.350	1.175	7,4%
Fırkateyn	21	70,0%	14.050	669	44,1%
501-1.000	20	66,7%	13.650	683	42,9%
300-500	1	3,3%	400	400	1,3%
Genel Toplam	30	100,0%	31.850	1.062	100,0%

1771-1775 yılları arasında Osmanlı donanması, envanterine giren dokuz kalyon 30 yelkenliyle esasında önemli bir ivme yakalamıştır. Gerek nicelik ve gerek deplasman tonajları bakımından bu performansı ile Osmanlı donanması, Büyük Britanya, Rusya ve İspanya'nın ardından Avrupa donanmaları arasında 4. sıraya yerleşmiştir (Grafik 3 ve 4).

Grafik 3: 1771-1775 Yılları Arasında Avrupa Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 4: 1771-1775 Yılları Arasında Avrupa Donanmalarına Eklenecek Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

1771-1775 yılları arasında gerçekleştirilen performansla Osmanlı donanması, Çeşme Deniz Savaşı sonrasında nicelik olarak iki katına çıkmış olsa da, burada kaybedilen büyük kalyonların yeri henüz tam olarak doldurulabilmiş değildir. 35 yelkenlinin ancak 13'ü kalyondur ve bunların da dördü *sağır* kalyon türündendir. Sancak gemisinin haricinde, muharebe hattında durabilecek ancak 8 adet *kebir* kalyon bulunmaktadır. Sayıca donanmanın çoğunu oluşturan pergandiler ise hafif gemiler olup, ancak tali görevlerde kullanılacak durumdadırlar (Tablo 3).

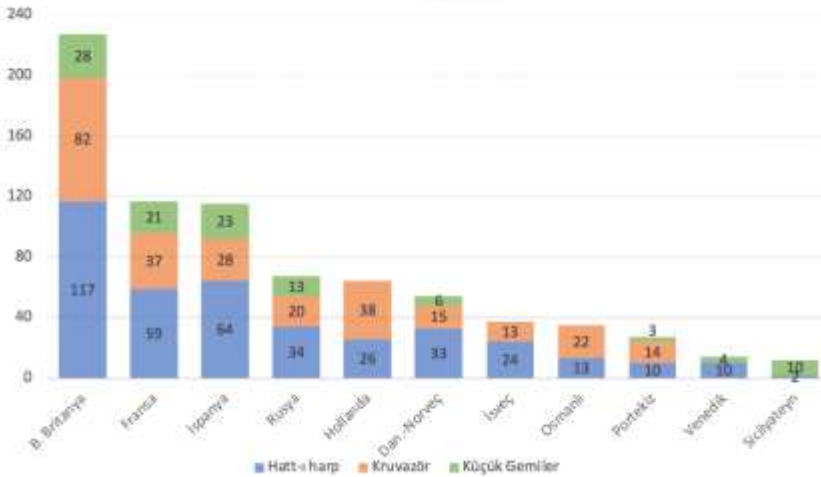
Tablo 3: 1775 Yılında Osmanlı Donanmasının Mevcut Yelkenli Gemileri⁸

Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran

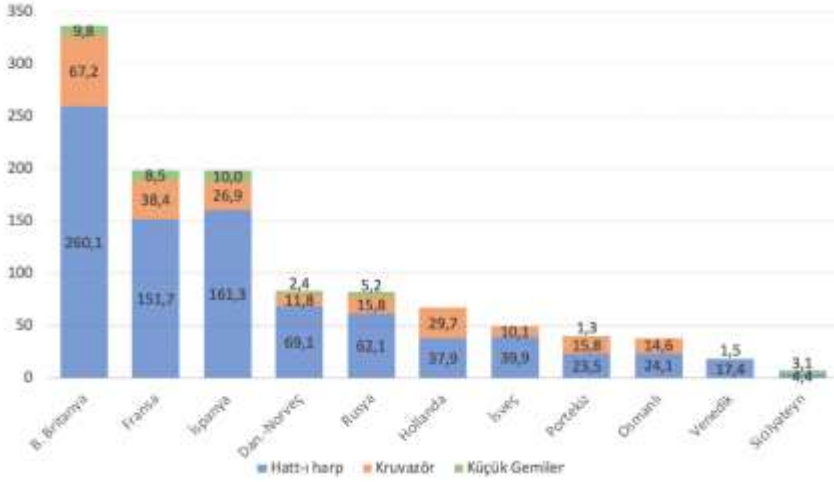
⁸ Depe, a.g.t., ek 1.

Kalyon	13	37,1%	24.100	1.854	62,4%
2.501-3.000	1	2,9%	2.600	2.600	6,7%
2.001-2.500	8	22,9%	17.050	2.131	44,1%
1.001-1.500	4	11,4%	4.450	1.113	11,5%
Firkateyn	22	62,9%	14.550	661	37,6%
501-1.000	20	57,1%	13.750	688	35,6%
300-500	2	5,7%	800	400	2,1%
Genel Toplam	35	100,0%	38.650	1.104	100,0%

1771-1775 yılları arasında donanmaya önemli miktarda geminin katılması, Osmanlı donanmasını Avrupa'da nicelik olarak ancak Portekiz donanmasının önüne geçirebilmiştir. Gemi mevcudu açısından 1775'te 8. sıraya yükselen Osmanlı donanması, bu gemilerin çoğunun pergandi gibi hafif yelkenlilerden oluşması sebebiyle deplasman tonajı açısından 9. sırayı aşamamıştır. Portekiz'in 27 gemiden oluşan yelkenli filosu, 35 Osmanlı yelkenlisinden daha ağır gelmektedir (Grafik 5).

Grafik 5: 1775 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 6: 1775 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

1776-1780

1776-1780 yılları arasında Osmanlı donanmasına katılan yelkenli savaş gemilerinin bileşimi, bir önceki beş yıldan bariz şekilde farklılık göstermektedir. Rus harbinin olmadığı bu yıllarda büyük ölçüde kalyonlara ağırlık verilmiş, Çeşme’de kaybedilen *kebir* kalyonların yeri doldurulmuştur. *Melik-i Bahrî* kalyonunun 1778’de suya indirilmesiyle birlikte, Osmanlı donanması yeni bir sancak gemisi kazanmıştır. Kruvazör sınıfında eklenen gemilerin ağırlığı ise nispeten sınırlı kalmıştır. Ancak bu yıllarda donanmaya katılan fırkateynlerin ebatlarının büyümeye başladığı gözden kaçmamaktadır (Tablo 4).

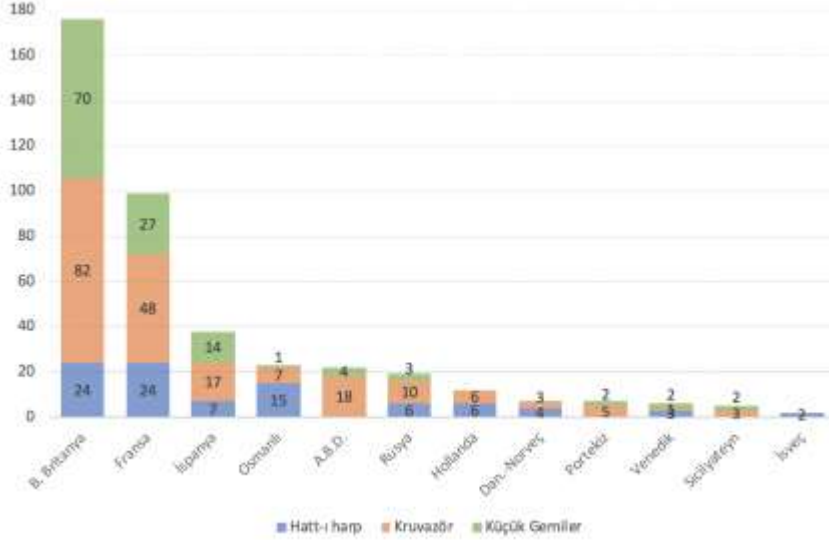
Tablo 4: 1776-1780 Yılları Arasında Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemileri⁹

Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	15	65,2%	23.300	1.553	78,5%
2.501-3.000	2	8,7%	5.300	2.650	17,8%
2.001-2.500	3	13,0%	7.000	2.333	23,6%
1.001-1.500	10	43,5%	11.000	1.100	37,0%
Firkateyn	7	30,4%	5.950	850	20,0%
1.001-1.500	3	13,0%	3.750	1.250	12,6%
501-1.000	3	13,0%	1.900	633	6,4%
300-500	1	4,3%	300	300	1,0%
Küçük gemiler	1	4,3%	450	450	1,5%
300-500	1	4,3%	450	450	1,5%
Genel Toplam	23	100,0%	29.700	1.291	100,0%

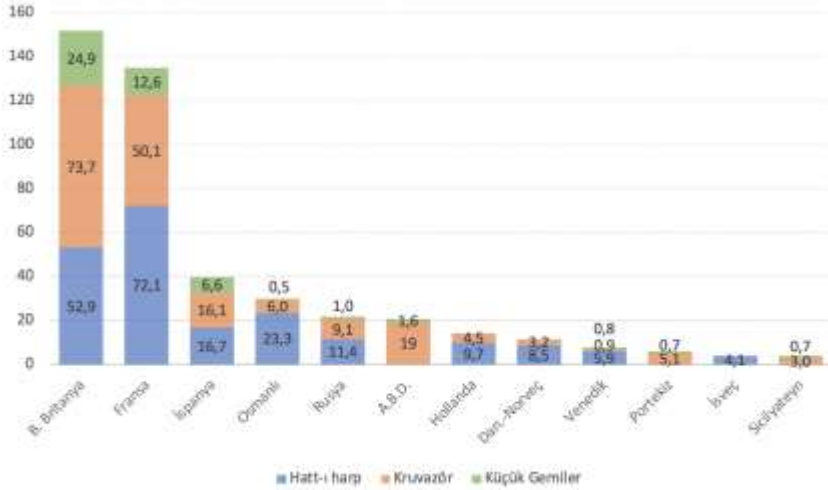
1776-1780 yılları arasında Osmanlı donanması, inşa yoluyla ve diğer şekillerde envanterine kattığı yelkenli savaş gemileri miktarıyla yine Avrupa sıralamasındaki dördüncülüğünü korumuştur. Amerikan Bağımsızlık Savaşı yıllarına denk gelen bu dönemde, savaşın tarafları

⁹ DTA, TRS. d. 19, s. 1, 5, 57-59, 66-69, 84, 87, 107-109, 119-120, 133; TRS. d. 23, s. 2, 52-53, 56-57, 60, 64, 68, 72, 76, 80, 88, 96, 100, 106, 160; TRS. d. 27, s. 25, 27, 31, 49, 54; TRS. d. 31, s. 2, 3, 18; TRS. d. 34, s. 3, 44-45, 65; TRS. d. 37, s. 93, 105, 149-152; BOA, MAD. d. 2925, s. 204, 224, 228; 3988, s. 220, 226; 4122, s. 146; 10384, s. 177; 10392, s. 198, 208, 214; 10406, s. 224; 19525, s. 6; D. BŞM. TRE. d. 15002, s. 2; 15009, s. 2; 15042, s. 4; 15051; D. BŞM. d. 2150, s. 94, 142, 204; 4467, s. 8, 11; C. BH. 1807, 2767, 5462, 5744, 6456, 7437, 8461, 9239, 9870, 10042, 11192, 11612, 11760; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 8827, *Hamid-i Evvel ve Mahmud-ı Sani Zamanlarında Mevcud Donanma Defteri*, vr. 8b, 36b; Hikmet Çiçek, *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. cildinin metin ve tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018, s. 636, 692; Ahmed Cavid Bey, *Hadîka-i Vekâyi'*, (Haz: Adnan Baycar), Ankara, 1998, s. 111; John Tredrea, Eduard Sozaev, *Russian Warships in the Age of Sail 1696-1860: Design, Construction, Careers and Fates*, Barnsley, 2010, s. 312, 313.

olan özellikle Büyük Britanya ve Fransa donanmalarının gelişimi kıyas kabul etmeyecek düzeyde olmuştur. Ancak 1777-1778'de yeni bir harbin eşliğinden dönen Osmanlı ve Rusya donanmaları da, rekabet halinde bulunmalarından ötürü yine üst sıralarda yer almışlardır (Grafik 7 ve 8).

Grafik 7: 1776-1780 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklenecek Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 8: 1776-1780 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklene Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

1776-1780 yılları arasında Osmanlı donanması envanterine giren gemilerin miktarında kayda değer bir artış görülmüş, ancak bu artış 1780 yılındaki yelkenli mevcuduna aynı oranda yansımamıştır. Bunun en büyük sebebi, Rusya ile sıcak çatışma ihtimalinin geçici olarak ortadan kalkmasıyla donanmada yapılan gemi tasfiyeleridir. Özellikle 1779 yılında pergandilerin çoğu hizmetten çekilmiş ve devrini tamamlamıştır. 1780'e gelindiğinde Osmanlı donanması, Çeşme'deki kayıplarını telafi etmiş ve 1770 yılındaki büyüklüğünü geride bırakmış görünmektedir. 1726 yılından beri¹⁰ Osmanlı donanmasında bu miktarda kalyon/yelkenli görülmemiştir. Donanmadaki 39 yelkenlinin 23 adedi kalyondur ve bu kalyonlar toplam ağırlığın $\frac{3}{4}$ 'ünü oluşturmaktadır. *Kebir* ve *sağir* kalyonlar arasında nispeten bir denge sağlanmıştır. Fırkateynler ise gerçek manada ilk kez bu yıllarda Osmanlı donanmasında yer almaya başlamışlardır. Yine de kruvazör sınıfının önemli kısmını 37 zirâ (28 m.) uzunluğunda ve 32 toplu yelkenliler oluşturmaktadır. Küçük yelkenli

¹⁰ Aydın, a.g.e., s. 134.

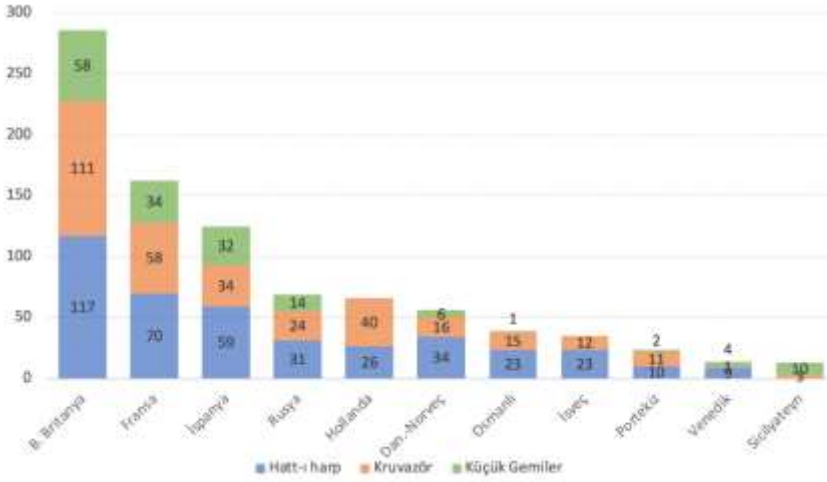
gemilerin ilk örneği de bir bomba gemisi olan *Ra'd-ı Bahrî* ile temsil edilmeye başlanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: 1780 Yılında Osmanlı Donanmasında Mevcut Yelkenli Savaş Gemileri¹¹

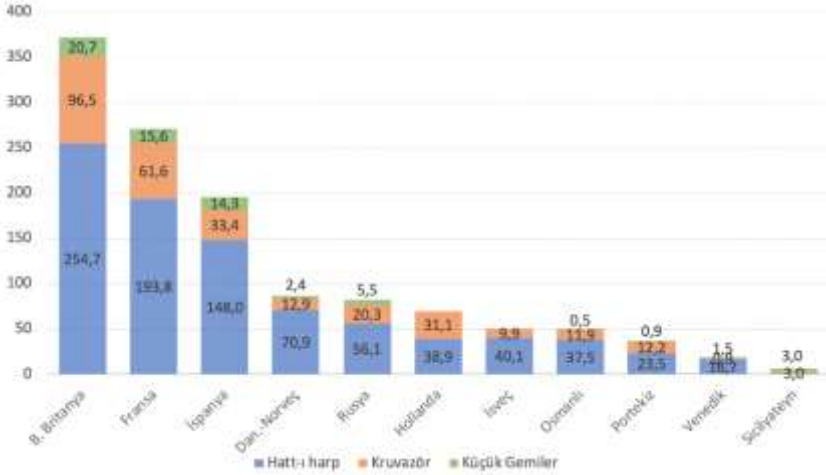
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	23	59,0%	37.500	1.630	75,3%
2.501-3.000	2	5,1%	5.300	2.650	10,6%
2.001-2.500	8	20,5%	17.750	2.219	35,6%
1.001-1.500	13	33,3%	14.450	1.112	29,0%
Fırkateyn	15	38,5%	11.850	790	23,8%
1.001-1.500	3	7,7%	3.750	1.250	7,5%
501-1.000	11	28,2%	7.800	709	15,7%
300-500	1	2,6%	300	300	0,6%
Küçük gemi	1	2,6%	450	450	0,9%
300-500	1	2,6%	450	450	0,9%
Genel Toplam	39	100,0%	49.800	1.277	100,0%

1776-1780 yılları arasında envantere giren çok sayıda yelkenliye rağmen, bir o kadarının da çeşitli sebeplerle envanterinden çıkmış olması, Osmanlı donanmasını 1780 yılında sayısal olarak beklendiği yere ulaştıramamıştır. Yaklaşık son yarım yüzyılın atılımını gerçekleştirmiş olan Osmanlı donanması, yelkenli sayısı bakımından Avrupa'da 7. sırada, gemilerin deplasman tonajı bakımından ise 8. sırada yer almıştır. Ancak 1780 yılındaki donanma mevcutları açısından, Büyük Britanya, Fransa ve İspanya dışındaki birkaç devletin donanmaları arasında büyük bir fark yoktur (Grafik 9 ve 10).

¹¹ DTA, TRS. d. 19.

Grafik 9: 1780 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 10: 1780 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

1781-1785

1781-1785 yılları arasında Osmanlı yelkenli donanmasının envanterini arttırma performansı, önceki ve sonraki 10 yıl ile kıyaslandığında mütevazı görünmektedir. Bu yıllar arasında yalnızca üç adet kalyon inşa edilmiştir. Kruvazör sınıfı içerisinde ise daha çok 35/37 zirâ (26,5–28 m.) uzunluğundaki 32 toplu şehtiyelerin inşası tercih edilmiştir. Ancak dikkat çekici bir şekilde, daha önce görülmemiş büyüklükte fırkateyn inşaları da bu yıllarda gerçekleştirilmiştir. *Kebir fırkateyn* olarak sınıflandırılan bu yeni yelkenli gemiler, Batı'da aynı yıllarda ortaya çıkan yeni bir fırkateyn türünün Osmanlı donanmasındaki çağdaş temsilcileridir¹². 1.500 deplasman tonajının üzerine çıkan bu fırkateynler, taşıdıkları 50 civarındaki topla *sağır* kalyonların ateş gücünü katladıklarından, ilerleyen yıllarda bu alt sınıfın silinmesine sebep olacak gemiler olmuşlardır (Tablo 6).

Tablo 6: 1781-1785 Yılları Arasında Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemileri¹³

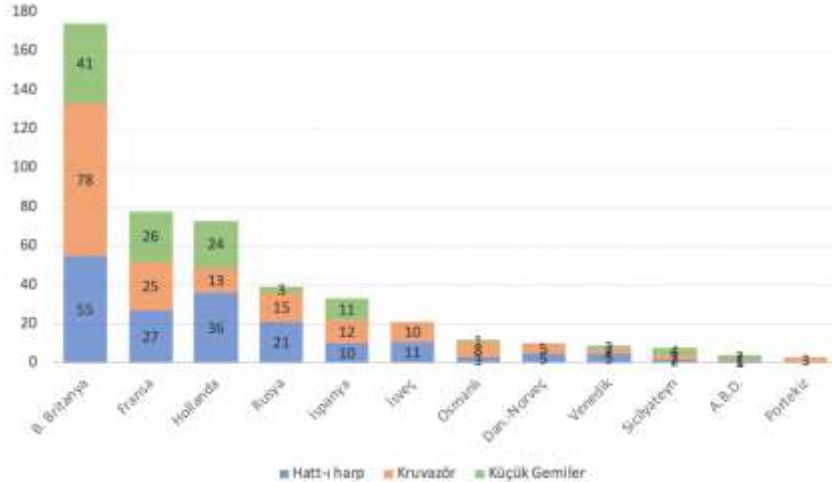
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	3	25,0%	5.100	1.700	38,8%
2.001-2.500	1	8,3%	2.450	2.450	18,6%
1.001-1.500	2	16,7%	2.650	1.325	20,2%

¹² Osmanlı kebir fırkateynleri ile ilgili yakın zamanda yapılan bir çalışma için bkz.: Enes Depe, "Osmanlı Donanmasında Kebir Fırkateynlerin Ortaya Çıkışı: 1780-1800", *Türk Harp Sanayii Tarihi Sempozyumu*, Milli Savunma Üniversitesi (yayım aşamasında).

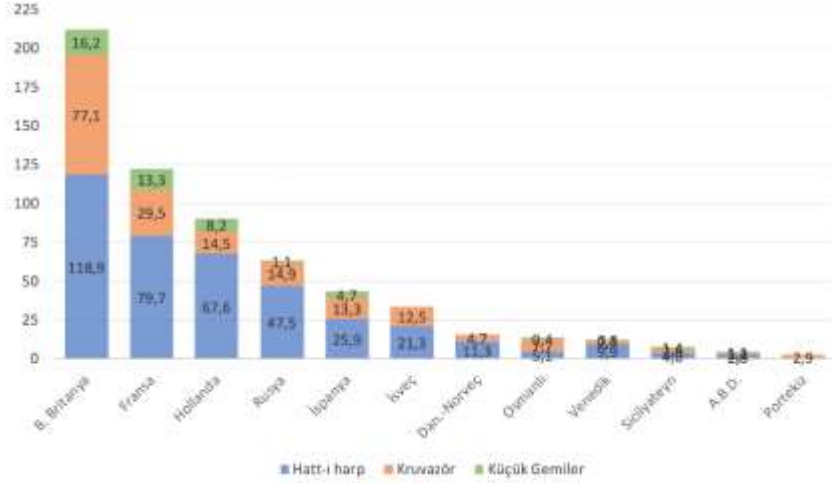
¹³ DTA, TRS. d. 19, s. kapak, 51-52; TRS. d. 23, s. 2, 16, 48, 92, 128, 130, 134, 140, 144; TRS. d. 27, s. 2, 40, 45, 81; TRS. d. 40, s. 63; TRS. d. 42, s. 2; TRS. d. 49, s. 52, 68; TRS. d. 56, s. 5; BOA, MAD. d. 2925, s. 189, 204; 3988, s. 113; 4122, s. 180; 10396, s. 200, 206, 207; 10406, s. 224, 270, 272; D. BŞM. d. 2150, s. 158; D. BŞM. TRE. d. 15051; 15060, s. 16; C. BH. 4208, 4335, 6456, 8380, 9336, 9841, 10042, 11194, 11504; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 8827, vr. 36b, 38a, 39a; Çiçek, *a.g.t.*, s. 880, 964; Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz: Mücteba İlgürel), İstanbul, 1978, s. 260-261; *Taylesânizâde Tarihi*, s. 73; Erdoğan Dümen, *Denizde Yıllar Boyu Anadolu Türkleri 1081 – 1922 (Onsekizinci Yüzyıl)*, İstanbul, 1993, s. 101; Bahri S. Noyan, "Eski Gemilerimizin İsimleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/14 (1978), s. 92.

Fırkateyn	8	66,7%	7.700	963	58,6%
1.501-2.000	2	16,7%	3.300	1.650	25,1%
501-1.000	6	50,0%	4.400	733	33,5%
Küçük gemiler	1	8,3%	350	350	2,7%
300-500	1	8,3%	350	350	2,7%
Genel Toplam	12	100,0%	13.150	1.096	100,0%

1781-1785 yılları arasında envantere eklenen gemilerin sınırlılığı sebebiyle, Osmanlı donanması yelkenli gemi sayısında Avrupa'da 7. sırada, bu gemilerin deplasman tonajına göre ise 8. sırada bulunmaktadır. Bu yıllarda yeni eklenen gemilerin nispeten az sayıda olması, 18. yüzyılın başında kalyon mevcudunda hedef olarak belirlenen 40 adedin, bu yıllarda tekrar aşılmış olmasından ileri geliyor olmalıdır. Donanma mevcudu için 40 kalyonun, bu dönemde Osmanlıların aktif olarak kullanabileceklerini düşündükleri niceliksel üst sınır olduğu varsayılabilir (Grafik 11 ve 12).

Grafik 11: 1781-1785 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemileri Adedi

Grafik 12: 1781-1785 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

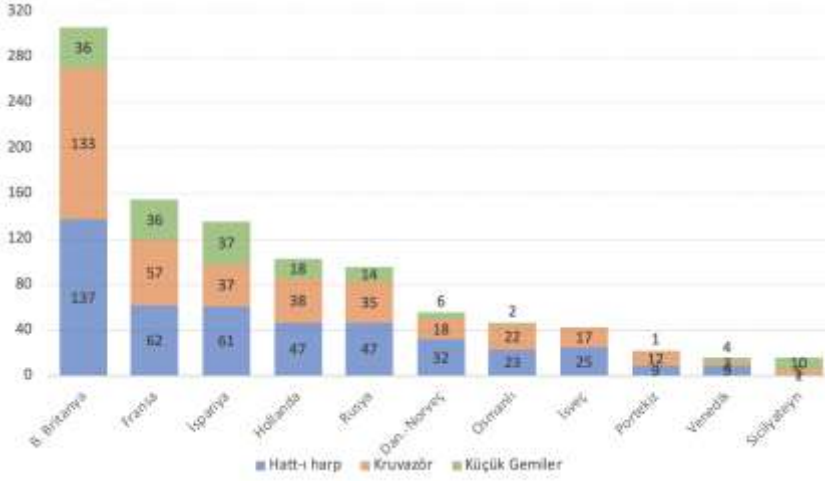
1781-1785 yıllarında envantere ancak 12 geminin girmesi ve bazı gemilerin de çeşitli sebeplerle envanterden çıkmasıyla, Osmanlı donanmasında 1785 yılında mevcut olan yelkenli gemilerin miktarında 1780 yılına göre büyük bir artış görülmemiştir. Ancak kalyon-fırkateyn sayısı orantılı bir hale gelmiştir. Her iki türde de büyük ölçüde sınıfının küçük savaş gemileri hakim ekseriyeti oluşturmaktadır. *Sağır* kalyonların hatt-ı harp gemileri içindeki ağırlığı devam ederken, fırkateyn sınıfını genellikle birkaç yüz tonluk yelkenliler oluşturur. Buna karşın 500 tondan küçük fırkateynlere artık rastlanmamaktadır. Küçük gemiler arasında bir bomba gemisi daha dahil olmuştur. Kısa süreliğine de olsa, 1785'e gelindiğinde Osmanlı donanması için yeterli kabul edilen bir yelkenli sayısına ulaşıldığı sonucu çıkarılabilir. Ancak Rus donanmasının hızla kuvvet kazanması, akabinde Osmanlı ricali tarafından yeni bir düzenlemenin yürürlüğe konulmasını netice vererek hedef büyütülmesini beraberinde getirmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: 1785 Yılında Osmanlı Donanmasında Mevcut Yelkenli Savaş Gemileri¹⁴

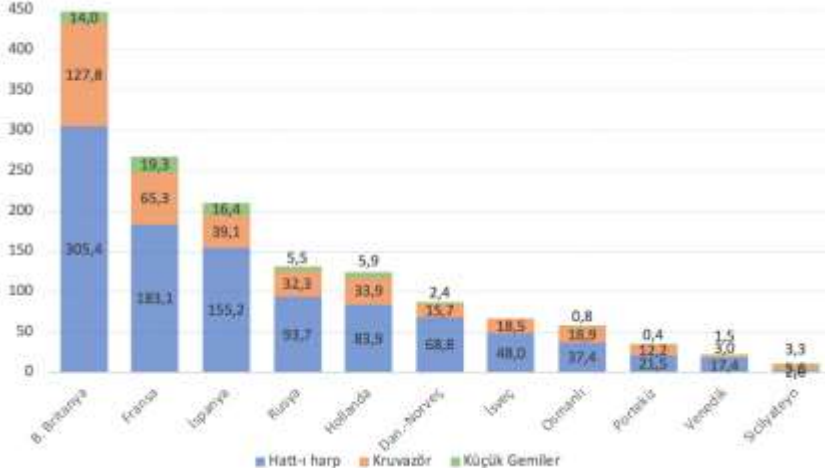
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	23	48,9%	37.400	1.626	65,6%
2.501-3.000	2	4,3%	5.300	2.650	9,3%
2.001-2.500	7	14,9%	16.000	2.286	28,0%
1.001-1.500	14	29,8%	16.100	1.150	28,2%
Fırkateyn	22	46,8%	18.850	857	33,0%
1.501-2.000	2	4,3%	3.300	1.650	5,8%
1.001-1.500	3	6,4%	3.750	1.250	6,6%
501-1.000	17	36,2%	11.800	694	20,7%
Küçük gemiler	2	4,3%	800	400	1,4%
300-500	2	4,3%	800	400	1,4%
Genel Toplam	47	100,0%	57.050	1.214	100,0%

1785 yılında Osmanlı donanması, makul bir büyümeyle 1780 yılındaki konumunu korumuştur. Bu yılda Osmanlı donanması 47 yelkenli gemi mevcuduyla Avrupa'da 7. sırada bulunurken, deplasman tonajı bakımından İsveç'in hemen arkasından 8. sırada yer almıştır. (Grafik 13 ve 14).

¹⁴ DTA, TRS. d. 23, 27; BOA, MAD. d. 2925, s. 204; Depe, a.g.t., Ek 1.

Grafik 13: 1785 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 14: 1785 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

1786-1790

Büyük ölçüde Rusya'ya karşı savaşla geçen 1786-1790 yılları arasında, Osmanlı donanması envanterine katılan yelkenli savaş gemilerinin miktarında adeta bir patlama yaşanmıştır. Bu yıllarda kalyon inşası nispeten sınırlı kalırken, fırkateyn ve daha küçük gemilerin edinilmesinde büyük bir ivme kazanılmıştır. Özellikle Le Roy'un başını çektiği Fransız gemi inşa uzmanlarının yürüttüğü inşa programıyla, başta şalopeler olmak üzere onlarca küçük yelkenli gemi Osmanlı donanması hizmetine girmiştir¹⁵. İlgili yıllarda yalnızca 300 tonun üzerindeki yelkenli gemilerin adedi 50'yi bulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8: 1786-1790 Yılları Arasında Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemileri¹⁶

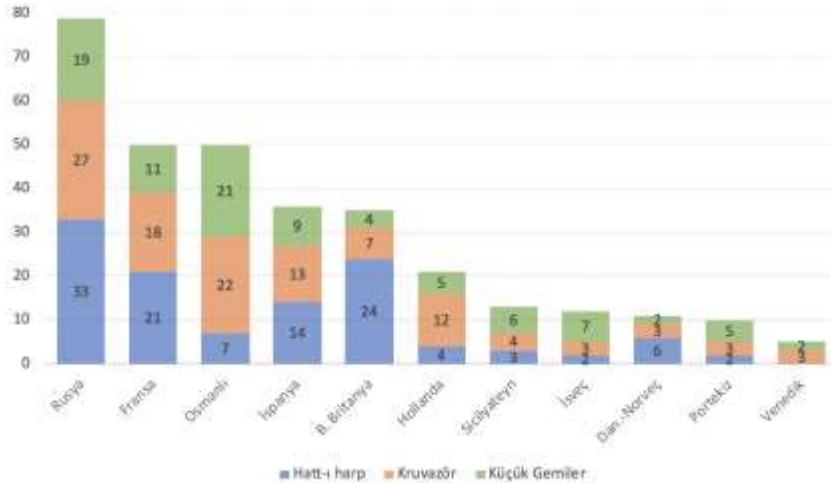
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	7	14,0%	13.800	1.971	40,9%
2.501-3.000	2	4,0%	5.400	2.700	16,0%
2.001-2.500	2	4,0%	4.550	2.275	13,5%
1.501-2.000	1	2,0%	1.500	1.500	4,4%
1.001-1.500	2	4,0%	2.350	1.175	7,0%
Fırkateyn	22	44,0%	13.400	609	39,7%

¹⁵ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, (Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat), İstanbul, 2018, s. 217-223; İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul, 2005, s. 149, 152; Tunçay Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme: III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, İstanbul, 2014, s. 147-153.

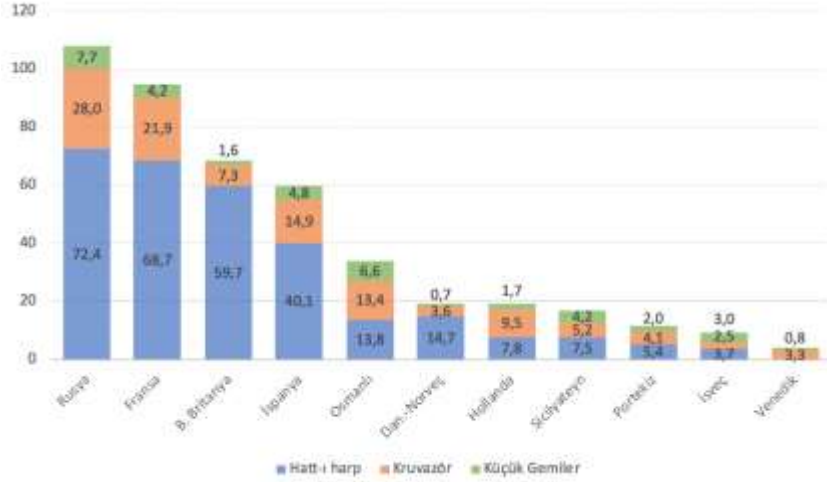
¹⁶ DTA, TRS. d. 23, s. 2, 81, 148, 152, 172, 174, 184; TRS. d. 27, s. 23, 31, 33, 36, 40, 42, 51, 54, 77, 79, 88, 172, 174; TRS. d. 31, s. 2, 23, 30-34, 42; TRS. d. 34, s. 3, 66-70, 86; TRS. d. 37, s. 19, 20, 173, 233; TRS. d. 40, s. 5; TRS. d. 42, s. 49, 111; TRS. d. 49; TRS. d. 56, s. 5; BOA, MAD. d. 2925, s. 204; 3365, s. 123; 10406, s. 262, 267; 10412, s. 229; D. BŞM. d. 2150, s. 181-193; KK. d. 5723; C. BH. 2373, 2515, 2767, 3607, 3933, 9870, 10488, 11160; HAT 8512, 9731, 10631, 10670, 10713; AE. SSLM.III 24671, 23959; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 8827, vr. 13b, 14a, 25a, 28b, 29a, 36b, 37a-b, 38b, 39b, 40a-b, 41a; Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsar ve Hakâikü'l-Ahbâr*. (Haz. Mücteba İlgürel), İstanbul, 1978, s. 393; *Taylesânizâde Tarihi*, s. 191, 223-224, 292; Ali Osman Çınar (1999). *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 160; Tredrea ve Sozaev, *a.g.e.*, s. 269, 275.

1.001-1.500	3	6,0%	3.400	1.133	10,1%
501-1.000	11	22,0%	6.800	618	20,1%
300-500	8	16,0%	3.200	400	9,5%
Küçük gemiler	21	42,0%	6.550	312	19,4%
300-500	21	42,0%	6.550	312	19,4%
Genel Toplam	50	100,0%	33.750	675	100,0%

1786-1790 yılları arasında envanterine giren gemi sayısı bakımından Osmanlı donanması, uzmanlığından istifade ettiği Fransız donanması ile aynı sayıda gemi edinmeyi başarmıştır. Bu haliyle nicelik bakımından Avrupa'da Fransa ile birlikte ikinciliği paylaşmaktadır. Deplasman tonajına göre ise, yeni hizmete giren Osmanlı gemilerinin çoğunlukla hafif yelkenlilerden oluşması sebebiyle, Osmanlı donanması 5. sırada kendine yer bulabilmiştir. Her iki kriterde de Rusya donanmasının birinci sırada yer alması, Osmanlıların bu yıllardaki rekabet seviyesini sorgulatmaktadır. Elbette Rusya'nın deniz gücünün Baltık ve Karadeniz olmak üzere iki ana bölgeye ayrılmış olması yanında, İsveç'in de savaşa dahil olarak bir denge sağlandığı açıktır (Grafik 15 ve 16).

Grafik 15: 1786-1790 Yılları Arasında Avrupa Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemileri Adedi

Grafik 16: 1786-1790 Yılları Arasında Avrupa Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

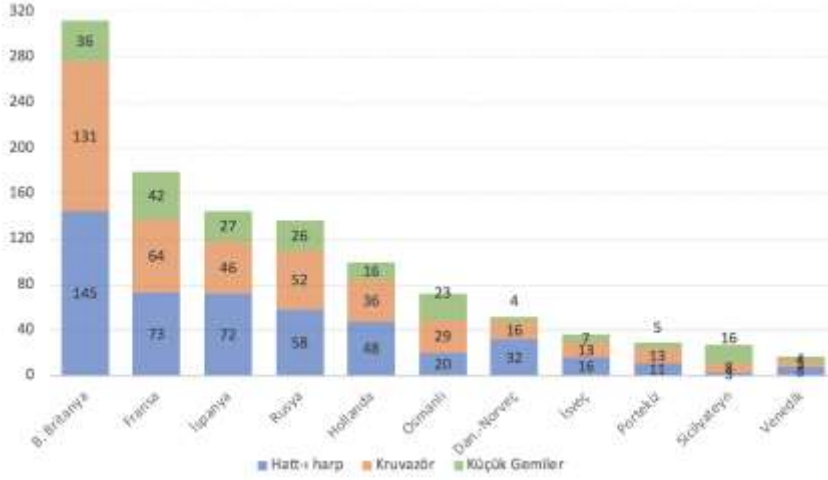
Rusya ile karada ve denizlerde devam eden harp yıllarının içinde kalan 1790 yılında, Osmanlı donanmasının nicel olarak yükselişi beklenenin altında kalmıştır. Muhtemelen yelken devrine geçilmesinden itibaren en büyük inşa ve satın alım performansının sergilendiği 1786-1790 yıllarında envantere giren gemiler, savaş ve diğer sebeplerle pek çok geminin elden çıkması sebebiyle donanma mevcuduna aynı ölçüde yansımamıştır. 1785'te 40 adetten 100 adede çıkarılan yelkenli hedefine, yaklaşılmakla birlikte ulaşamamıştır. Yelkenli donanmanın yaklaşık 1/3'ü şalope ve diğer küçük gemilerden oluşurken, kalyon-firkateyn arasındaki denge mümkün mertebe korunmuştur. Bu yıllarda deplasman tonajı 3.000 tonu geçen bir kalyona sahip olmayan Osmanlı donanması, dengeli olmakla birlikte ortalama bir donanma görünümüne sahiptir (Tablo 9).

Tablo 9: 1790 Yılında Osmanlı Donanmasında Mevcut Yelkenli Savaş Gemileri¹⁷

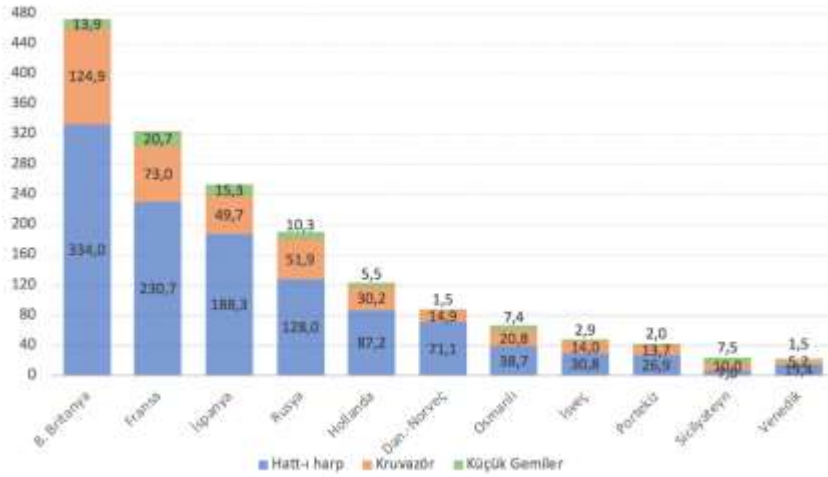
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	20	27,8%	38.700	1.935	57,9%
2.501-3.000	4	5,6%	10.700	2.675	16,0%
2.001-2.500	8	11,1%	18.100	2.263	27,1%
1.001-1.500	8	11,1%	9.900	1.238	14,8%
Fırkateyn	29	40,3%	20.800	717	31,1%
1.501-2.000	1	1,4%	1.700	1.700	2,5%
1.001-1.500	5	6,9%	5.900	1.180	8,8%
501-1.000	15	20,8%	10.000	667	15,0%
300-500	8	11,1%	3.200	400	4,8%
Küçük gemiler	23	31,9%	7.350	320	11,0%
300-500	23	31,9%	7.350	320	11,0%
Genel Toplam	72	100,0%	66.850	928	100,0%

1790 yılında Rusya ile savaş halinde olan Osmanlı donanması, 300 tonun üzerindeki 72 yelkenli savaş gemisiyle Avrupa'da 6. sıradadır. Her halükarda Rus deniz gücünün gerisinde kalmış ve deplasman tonajı bakımından 7. sıraya yerleşmiştir. Rakibi Rusya ise miktar bakımından iki kat daha fazla ve Avrupa'nın dördüncü büyük donanmasına sahiptir (Grafik 17 ve 18).

¹⁷ DTA, TRS. d. 31, 34; Depe, a.g.t., Ek 1.

Grafik 17: 1790 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

Grafik 18: 1790 Yılında Avrupa Donanmalarında Mevcut Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

Sonuç

Çeşme Deniz Savaşı'nı izleyen 20 yılda, Osmanlı donanması envanterine 300 tonun üzerinde toplamda 115 adet yelkenli gemi girmiştir. Bunların 1/3'üne yakını 300-500 ton arasındaki gemilerden oluştuğu için, ağırlık bakımından muadillerinin kısmen gerisinde kalmıştır. Ancak yılda ortalama 5 bin tonun üzerinde ve çeşitli türden altı adede yakın yelkenliyi bünyesine katmış olan Osmanlı donanması, bu dönemde önceki yarım yüzyıl boyunca gerçekleştirilmeyen bir performans sergilemiştir. Bu potansiyel (Ek 1), takip eden *nizâm-ı cedîd* yıllarında III. Selim'in ve Küçük Hüseyn Paşa'nın gemi inşa programları için belirleyici bir gösterge niteliği taşımış olmalıdır.

Osmanlı donanması envanterine giren yelkenli savaş gemilerinin artışında, tüm sorunlara rağmen Rusya ile harbin sürdüğü 1771-1775 yıllarında bir ivme yakalandığı açıktır. Takip eden beş yılda, Rusya ile harp esnasında kaybedilen gemilerin fazlasıyla yerine konulduğu bir inşa programı gerçekleşmiştir. Bundan sonraki yıllarda ise geçici bir doygunluk oranı yakalanmış olacak ki, gemi inşa ve edinme miktarının yarı yarıya azaldığı gözlenmiştir. Ancak Rusya ile savaşın gerçeklik kazanmasıyla bu süreç kısa sürmüş, 1786-1790 yılları arasında Osmanlı donanması bir önceki periyotlardaki potansiyelini yeniden geçmiştir (Ek 2).

1771-1790 yılları arasında Avrupa donanmalarıyla kıyaslandığında, Osmanlı donanması gemi artışında genellikle 4. sırayı işgal etmiştir. Bu durum, yelkenli mevcudu bakımından dönemin başında 9. sırada olan bir donanma için büyük bir çabanın göstergesidir. Ancak umulmadık gemi kayıpları sebebiyle, Osmanlı donanmasının mevcudu bu basamakları çok daha ağır tırmanmıştır (Ek 3, 4 ve 7).

Çeşme Deniz Savaşı'nın ardından yelkenli gemilerinin mevcudu uzun yıllar sonra ilk defa 20'nin altına düşen Osmanlı donanması, takip eden yıllarda bu kayıpları telafi edebilmek için önemli bir gayret sarf etmiştir. Muhtemelen 7-8 yıl içinde bunu başaran Osmanlı deniz gücü, 1780 yılına gelindiğinde 1770 öncesinden daha büyük bir yelkenli filoya sahiptir. 1770-1790 yılları arasında Osmanlı donanması için gerek yelkenli adedi açısından ve gerek bu gemilerin deplasman tonajları bakımından kesintisiz bir büyüme söz konusudur. Öyle ki her iki açıdan da Çeşme

sonrasında Avrupa'da 9. sıraya düşen Osmanlı donanması, 1790 yılına gelindiğinde muadili güçlerden daha yüksek bir performans sergileyerek, yelkenli gemi sayısı bakımından altıncı, tonaj bakımından ise yedinci sıraya yükselmiştir (Ek 6 ve 7).

Bu araştırmanın gerçekleştirilebilmesi, 1770-1790 yılları arasında Osmanlı donanması envanterine giren hemen tüm yelkenli savaş gemilerinin listesinin çıkarılmasıyla mümkün olmuştur. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın ilk on donanması arasında yer alan Osmanlı donanmasının, ilgili 20 yıldaki konumu bu şekilde tespit edilebilmiştir. Yapılan tespitler ve uygulanan metot ile, gerek 1770 öncesindeki ve gerek 1790 sonrasındaki yılları kapsayan, Osmanlı donanmasının itibari konumuna dair yapılabilecek araştırmalar için bir örnek ortaya konulmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi)

AE. SSLM.III 24671, 23959.

C. AS. 47347.

C. BH. 1807, 2116, 2373, 2515, 2767, 2916, 3607, 3933, 3953, 4034, 4041, 4208, 4335, 4691, 5462, 5744, 6050, 6456, 7200, 7261, 7437, 7875, 8380, 8461, 9065, 9239, 9336, 9337, 9342, 9564, 9841, 9870, 10042, 10176, 10488, 10636, 10811, 10920, 11160, 11192, 11194, 11504, 11612, 11760, 11813, 11840, 11949.

HAT 8512, 9731, 10631, 10670, 10713.

D. BŞM. d. 2150, 4467.

D. BŞM. TRE. d. 15002, 15009, 15042, 15051, 15052, 15060.

KK. d. 5723, 5726.

MAD. d. 2925, 3014, 3365, 4122, 3988, 10384, 10390, 10391, 10392, 10395, 10396, 10406, 10412, 19525.

DTA (İstanbul Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi)

TRS. d. 15, 19, 23, 27, 31, 34, 37, 40, 42, 49, 52, 56.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Cavid Bey, *Hadîka-i Vekâyi'*, (Haz: Adnan Baycar), Ankara 1998.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinül-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz. Mücteba İlgürel), Ankara 1994.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Haz: Mücteba İlgürel), İstanbul 1978.

Aydın, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, İstanbul 2011.

Bostan, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.

Çalışkan, Muharrem Saffet, (*Vekâyi'nüvis*) *Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tahlili (1182 – 1188 / 1768 – 1774)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Çiçek, Hikmet, (*Vekâyi'nüvis*) *Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. cildinin metin ve tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018.

Depe, Enes, *Eski ve Yeni Arasında Osmanlı Donanması: 1770-1790*, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2023.

Dümen, Erdoğan, *Denizde Yıllar Boyu Anadolu Türkleri 1081 – 1922 (Onsekizinci Yüzyıl)*, İstanbul 1993.

Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001.

Glete, Jan, *Navies and Nations: Warships, Navies and State Building in the Europe and America, 1500-1860*, v. 2, Stockholm 1993.

Hamid-i Evvel ve Mahmud-ı Sani Zamanlarında Mevcud Donanma Defteri, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 8827.

Müellifi Meçhul Bir Rûznâme: Osmanlı – Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774), (2. Baskı), (Haz. Süleyman Göksu), İstanbul 2016.

Noyan, Bahri S., “Eski Gemilerimizin İsimleri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/14 (1978), s. 91-94.

Panzac, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, (Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat), İstanbul 2018.

Sağlam, Nevzat, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, Ankara 2020.

Taylesânizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789), (Haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003.

Tredrea, John ve Sozaev, Eduard, *Russian Warships in the Age of Sail 1696-1860: Design, Construction, Careers and Fates*, Barnsley 2010.

Winfield, Rif ve Roberts, Stephen S., *French Warships in the Age of Sail 1626-1786: Design, Construction, Careers and Fates*, Barnsley 2017.

Zorlu, Tuncay, *Osmanlı ve Modernleşme: III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2014.

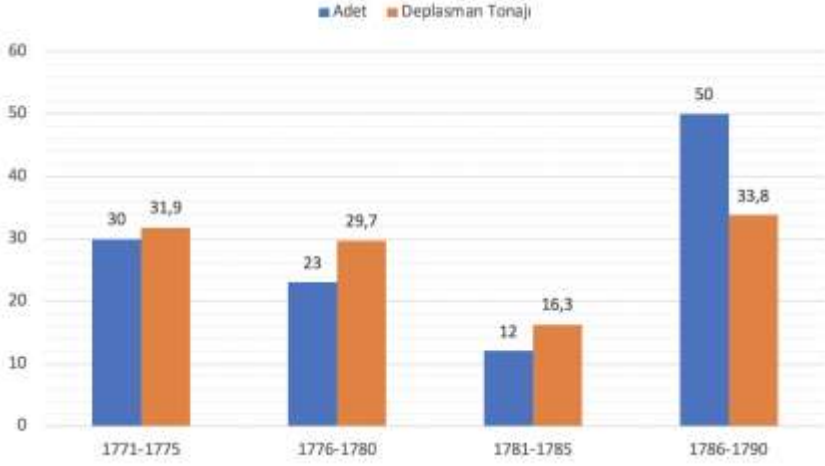
EKLER

Ek 1. 1771-1790 Yılları Arasında Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemileri¹⁸

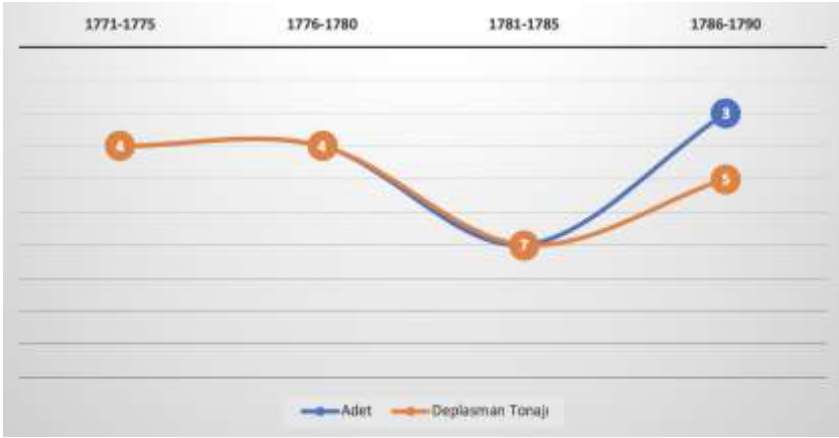
Gemi Türü / Tonaj Aralığı	Gemi Sayısı		Deplasman Tonajı		
	Adet	Oran	Toplam	Ortalama	Oran
Kalyon	34	29,6%	60.000	1.765	55,3%
2.501-3.000	5	4,3%	13.300	2.660	12,3%
2.001-2.500	12	10,4%	26.850	2.238	24,8%
1.501-2.000	1	0,9%	1.500	1.500	1,4%
1.001-1.500	16	13,9%	18.350	1.147	16,9%
Fırkateyn	58	50,4%	41.100	709	37,9%
1.501-2.000	2	1,7%	3.300	1.650	3,0%
1.001-1.500	6	5,2%	7.150	1.192	6,6%
501-1.000	40	34,8%	26.750	669	24,7%
300-500	10	8,7%	3.900	390	3,6%
Küçük gemiler	23	20,0%	7.350	320	6,8%
300-500	23	20,0%	7.350	320	6,8%
Genel Toplam	115	100,0%	108.450	943	100,0%

¹⁸ Depe, a.g.t., Ek 1.

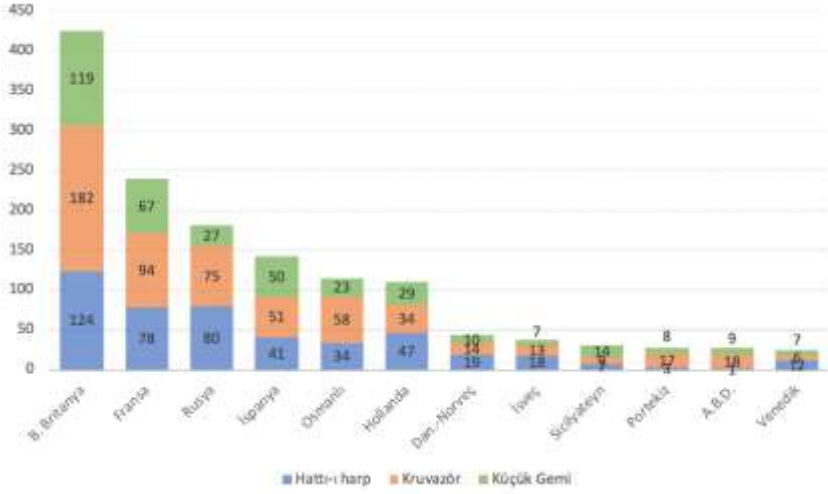
Ek 2. Beşer Yıllık Periyotlarla Osmanlı Donanmasına Katılan Yelkenli Savaş Gemilerinin Mukayesesi

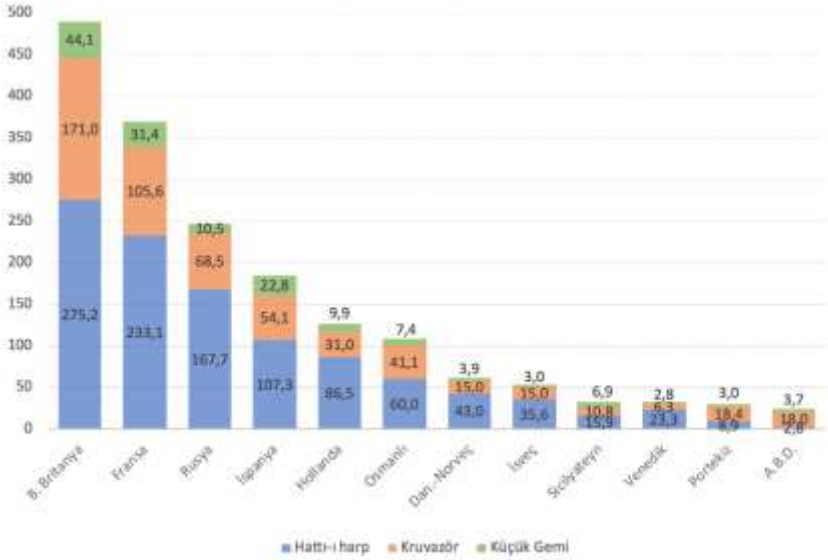
Ek 3. 1771-1790 Yıllarında Osmanlı Donanmasının Yeni Katılan Gemiler Açısından Avrupa'daki Sıralaması

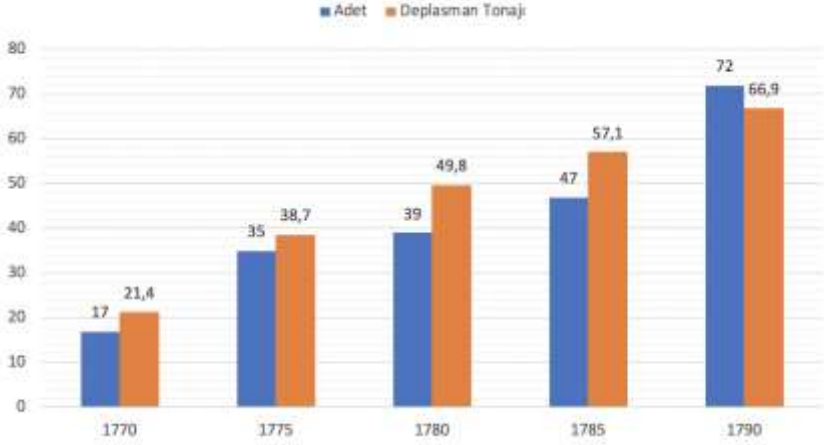
Ek 4. 1771-1790 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemilerinin Adedi

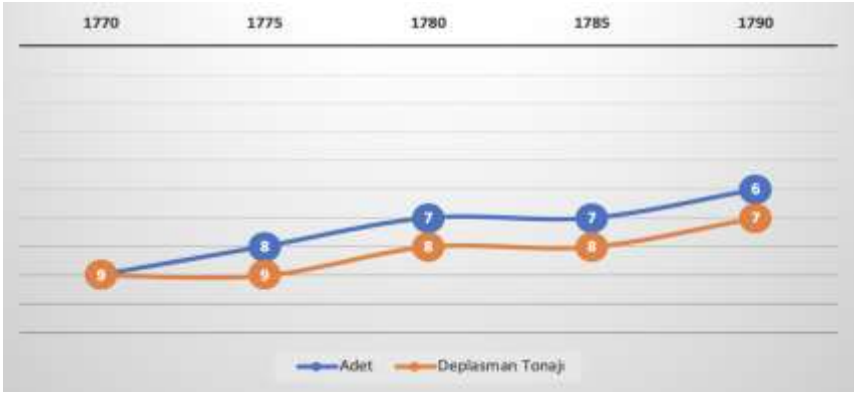
Ek 5. 1771-1790 Yılları Arasında Batı Donanmalarına Eklenen Yelkenli Savaş Gemilerinin Ağırlıkları

Ek 6. Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri Mevcudunun Mukayesesi (1770-1790)

Ek 7. Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri Mevcudu Açısından Avrupa'daki Sıralaması (1770-1790)

Extended Abstract

For the Ottomans, who entered a long period of peace at sea after the war that ended with Venice in 1718, the navy began to fall into a relatively inactive position. With a regulation made in 1733, the number of galleons was determined as 20 galleons (man-of-wars), with the same number of galleons remaining in the Tersâne-i Âmire (Imperial Shipyard), in addition to the 10 galleons that would sail to the Mediterranean every year. Until 1769, the number of galleons in the Ottoman navy remained around 20 galleons. However, with the entry of the Russian navy into the Mediterranean on this date and the loss of the most important element of the Ottoman navy in Çeşme, the inadequacy of the existing naval power became evident.

The Ottoman navy, which was tried to be strengthened with the galleons that started to be built in the Sinope, Mytilene and Rhodes shipyards in the first half of 1770, began to need a much larger number of warships after the defeat in Çeşme in the same year. However, the continuation of the war with Russia until 1774 was a significant obstacle to meeting this need.

Tables and graphs showing the number of both existing and acquired sailing warships of the Ottoman Navy between 1770 and 1790, are given on an estimated basis, especially in terms of displacement tonnage calculations. The data obtained were examined in two separate classifications, namely existing ships and acquired ships to the inventory, in five-year periods. There is a margin of error of 10% for all calculations regarding the Ottoman navy. Jan Glete was generally used in the data on Western navies. Even if they were in the naval inventory, sailing ships whose weight was below 300 displacement tonnage are not included in the tables and graphs.

After the Battle of Çeşme, the number of sailing warships remaining in the Ottoman navy was 17, eleven of which were galleons. If it is remembered that the Ottoman navy had 27 galleons even at the beginning of the 18th century, it becomes clear that 1770 was the lowest point in the 18th century for Imperial navy. In this year, the Ottoman navy fell to the 9th place among European navies in terms of the number of sailing warships and its displacement tonnages.

Between 1771 and 1775, when there was a war with Russia, the Ottoman navy could not make the expected progress, due to Russian obstructions and other logistical problems caused by the war. In order to rapidly increase the naval force, several hundred-tonnes pergandis (brigantines), which could only be considered 6th rate warships, were put into service by both construction and purchasing. Since two-thirds of the sailing fleet consisted of pergandi type

ships, the Ottoman navy in these years looked like a “pergandi navy”. In this five-year period, the Ottoman navy gained significant momentum, with 30 sailing ships, nine of which were galleons, entering its inventory. With this performance in terms of both quantity and displacement tonnage, the Ottoman navy ranked 4th among European navies, after Great Britain, Russia and Spain.

After the Battle of Çeşme, although the Ottoman navy doubled in quantity between 1771 and 1775, the *kebir* (large) galleons lost here had not yet been replaced. Only 13 of the 35 sailing ships were galleons, and four of them were *sağır* (small) galleons. Apart from the flagship, there were only 8 large galleons that could stand in the line. Pergandis, which constituted the majority of the navy in number, were light ships and could only be used in secondary duties.

Although a significant number of ships were added to the navy between 1771 and 1775, the Ottoman navy could only surpass the Portuguese navy in quantity in Europe. The Ottoman navy, which rose to the 8th place in 1775 in terms of the number of ships, could not exceed the 9th place in terms of displacement tonnage because most of these ships consisted of pergandis.

The composition of sailing warships which were entered to Ottoman navy service between 1776 and 1780 differs markedly from the previous five years. In these years when there was no Russian war, due to the emphasizing on galleons, the large galleons lost in Çeşme were replaced. The weight of the ships added to the cruiser class remained relatively limited. However, it may not be overlooked that the size of the frigates that joined to the navy began to increase in these years.

Between 1776 and 1780, the Ottoman navy maintained its fourth place in the European rankings with the amount of sailing warships it added to its inventory through construction and other ways. In this period, which coincided with the American War of Independence, the development of the navies of the participants to this war, especially Great Britain and France, was at an incomparable level. However, the Ottoman and Russian navies, which were on the verge of a new war in 1777-1778, were in the top ranks due to their rivalry.

There was a significant increase in the number of sailing ships entering the Ottoman navy inventory between 1776 and 1780, but due to ship discharges, this increase was not reflected in the same amount of existing sailing ships in 1780. By 1780, the Ottoman navy seemed to have surpassed its size in 1770. The size of the navy reached 39 sailing ships, 23 of which were galleons, a size not seen since 1726. A relative balance was achieved between large and small galleons. Frigates began to appear in the Ottoman navy for the first time in

these years. Along with bomb vessels, small sailing ships also began to appear in the navy.

Between 1776 and 1780, the Ottoman navy ranked 7th in Europe in terms of the number of sailing ships and 8th in terms of displacement tonnage of the ships. However, in terms of existing ships, there was no great difference between the navies of a few states other than Great Britain, France and Spain.

The performance of the Ottoman sailing navy in increasing its inventory between 1781 and 1785 appears modest compared to the 10 years before and after. However, remarkably, frigates of unprecedented size were also built in these years. These new sailing ships, classified as “kebir (large) frigates”, were the contemporary representatives in the Ottoman navy of a new type of frigate that emerged in the Western navies in the same years. These frigates caused the small galleons to be eliminated from the navy in the following years.

Due to the limited number of ships added to the inventory between 1781 and 1785, the Ottoman navy ranked 7th in Europe in the number of sailing ships and 8th in terms of the displacement tonnage of these ships. The relatively smaller number of newly added ships in these years must be due to the fact that the target number of 40 galleons set at the beginning of the 18th century was exceeded again in these years.

Since only 12 ships entered the inventory between 1781 and 1785 and some ships were removed from the inventory for various reasons, there was no significant increase in the number of sailing ships in the Ottoman navy in 1785 compared to 1780. However, the numbers of galleons and frigates has become proportional. Both types largely comprise the vast majority of smaller warships of its classes.

In 1785, the Ottoman navy maintained its position in 1780 with a reasonable growth. In this year, the Ottoman navy ranked 7th in Europe with 47 sailing ships, and ranked 8th in terms of displacement tonnage just behind Sweden.

Between 1786 and 1790, which was a war years against Russia, there was a booming in the number of sailing warships added to the Ottoman navy inventory. While building galleon remained relatively limited in these years, a great momentum was gained in the acquisition of frigates and smaller ships. With the building program carried out by French shipbuilding experts, led by Le Roy, dozens of small sailing ships, especially sloops, entered the service of the Ottoman navy. In the relevant years, the number of sailing ships over 300 tons alone reached 50.

In terms of the number of ships entered into its inventory between 1786 and 1790, the Ottoman navy managed to acquire the same number of ships as the French navy, from whose expertise it benefited. As such, it shares second place with France in Europe in terms of quantity. According to displacement tonnage, the Ottoman navy ranked 5th, as the newly commissioned Ottoman ships were mostly light sailing ships. The fact that the Russian navy ranked first in both criteria made the Ottomans' response difficult in these years. However, Sweden's entry into the war in the Baltic provided a balance against Russia.

In 1790, which was a year of war with Russia on land and at sea, the quantitative rise of the Ottoman navy was below expectations. The ships that entered the inventory between 1786 and 1790, when the greatest building and purchasing performance of the 18th century was exhibited, were not reflected in the inventory to the same extent due to the disposal of many ships due to war and other reasons. The goal of increasing the number of sailing ships from 40 to 100 in 1785 was approached but not achieved. While approximately 1/3 of the sailing navy consisted of sloops and other small ships, the balance between galleons and frigates was preserved. In these years, the Ottoman navy appeared to be a moderate, albeit balanced, navy.

In the 20 years following the Battle of Çeşme, a total of 115 sailing ships weighing over 300 tons entered the Ottoman navy. Since nearly 1/3 of these consist of ships between 300-500 tons, they are partially behind their counterparts in terms of weight. However, the Ottoman navy, which had an average weight of over 5 thousand tons per year and acquired nearly six sailing ships of various types, demonstrated a performance in this period that had not been achieved in the previous half century. This potential must have been a decisive indicator for the shipbuilding programs of Selim III and Küçük Hüseyin Pasha in the following *nizam-ı cedid* (new order) years.

It is clear that the increase in the number of sailing warships entering the Ottoman navy gained momentum in the years 1771-1775, when the war with Russia continued despite all the problems. In the following five years, a shipbuilding program was carried out that replaced many of the ships lost during the war with Russia. In the following years, it was observed that the amount of ship building and acquisition decreased by half, as a temporary saturation rate was achieved. However, this process was short-lived as the war with Russia became a reality. Between 1786 and 1790, the Ottoman navy again exceeded its potential in the previous periods.

Compared to European navies between 1771 and 1790, the Ottoman navy generally occupied the 4th place in ship owning. During this period, there was an uninterrupted growth for the Ottoman navy, both in terms of the number

and the displacement tonnage of sailing ships. The Ottoman navy, which fell to the 9th place in Europe after the Battle of Çeşme in both respects, showed a higher performance than its counterpart powers until 1790, rising to the sixth place in terms of the number of sailing ships and the seventh place in terms of weight.

Carrying out this research was made possible by listing almost all sailing warships that entered inventory of the Ottoman navy between 1770 and 1790. The position of the Ottoman navy, which has been among the top ten navies of Europe since the 15th century, in the relevant 20 years has been determined in this way. With the findings made and the method applied, an example has been presented for the researches that may be done on the numerical position of the Ottoman navy in the years before 1770 and after 1790.